

Utbildningsutskottets betänkande

1977/78: 9

med anledning av motion om den framtida användningen av läroanstalten Nääs

Motionen

1976/77: 369 av Lennart Bladh m. fl. (s) vari yrkas att riksdagen begär en snar utredning angående Nääs framtida användning.

August Abrahamsons stiftelse

Genom testamente den 7 april 1891 med flera tillägg förordnade grosshandlaren August Abrahamson, att hans egendom Nääs i Skallsjö socken, Älvsborgs län, jämte vissa andra tillgångar skulle utgöra en stiftelse, benämnd August Abrahamsons stiftelse, för att trygga fortvaron av den läroanstalt — Nääs slöjdlärarseminarium — som han inrättat på egendomen. Stiftelsen jämte alla dess tillgångar skulle enligt testamentet överlämnas till svenska staten att lyda under Kungl. Maj:t i det departement, som handhade undervisningen i allmänhet.

I testamentet förordnades bl. a.

att läroanstalten skulle under namn av August Abrahamsons stiftelse i all framtid å egendomen Nääs uppehållas samt hava till ändamål att genom fortsatt utbildning av lärare och lärarinnor, som redan ägnat sig åt undervisning, verka för uppfostran i allmänhet och särskilt för användandet därvid av den pedagogiska slöjden,

att stiftelsens verksamhet alltid skulle, i den mån därtill anslagna medel sådant medgav, utövas i enlighet med tidens krav,

att läroanstalten i följd av ändrade förhållanden icke vidare behövs till utbildning av lärare och lärarinnor i slöjd, förvandla anstalten till annan högre läroanstalt för fortsatt utbildning av lärare och lärarinnor, som redan förut ägnat sig åt undervisning.

Den 28 april 1899 förordnade Kungl. Maj:t att stiftelsen med dess tillgångar skulle av Svenska Staten emottagas på de i donationsurkunden stadgade villkoren. Stiftelsen förvaltas av en av regeringen tillsatt styrelse, i vilken landshövdingen i Älvsborgs län är ordförande. Till stiftelsen hör förutom undervisningslokaler och elevbostäder också Nääs slott.

Slöjdläro-utbildningen på Nääs startade år 1874 och Nääs fungerade som utbildningsanstalt för slöjdlärare fram till 1960-talet, då utbildningen flyttades till Linköping.

Näås är beläget intill Europaväg 3, tre mil öster om Göteborg och två mil väster om Alingsås. Egendomen omfattar ca 1 400 ha, varav 1 200 ha utgör skog. Slottsområdet med park, inägor och hagar utgör ca 200 ha.

Slottsbyggnaden i sin nuvarande utformning är från 1820-talet. Inredningen moderniserades på 1860-talet och har därefter bevarats utan större förändringar. Genom arbetsmarknadsstyrelsens (AMS) försorg har slottets yttre åren 1976—1977 rustats upp.

Seminariebyggnaderna är samtliga gamla och av enkelt utförande. "Seminariet" har dock restaurerats genom AMS medverkan och inrymmer i dag en permanent utställning av föremål från slöjdläro-utbildningstiden. Utställningen är arrangerad av Nordiska Museet. "Lekhuset", det gamla seminariets gymnastiklokal, har restaurerats genom stiftelsens försorg.

Den gamla rektorsbostaden, "Björkenäås", har av styrelsen planerats att bli en minikursgård med en förläggningsskapacitet om ca 30 personer i flerbäddsrums. AMS har hösten 1977 påbörjat en yttre restaurering av byggnaden.

Varje år anordnas en hemslöjdsutställning i seminariebyggnaderna. Dessutom förekommer konstutställningar och konserter. I före detta slottsstallet och spannmålsmagasinet finns numera värdshus och kaffestuga. Vårdshuset har en kapacitet om ca 200 gäster.

Vissa tidigare utredningsförslag

Den 30 juni 1955 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst fem sakkunniga för att verkställa utredning och avgiva förslag rörande utbildningen av lärare i manlig slöjd och därmed sammanhängande frågor — de sakkunniga antog benämningen slöjdläro-utredningen. Utredningen lade fram sitt förslag år 1957. Det gick ut på att slöjdläro-utbildningen skulle förläggas till Linköping.

Senare uppdrogs åt slöjdläro-utredningen att utreda "det fortsatta användandet av August Abrahamsons stiftelse". Slöjdläro-utredningen diskuterade i sitt betänkande (SOU 1961: 43) tre alternativ:

1. Inrättande av en kursgård på Näås
2. Stiftelsen som stipendieinrättning
3. Uppskov med frågans avgörande.

Utredningen förordade för egen del "kursgårdsalternativet".

Dåvarande styrelsen för August Abrahamsons stiftelse biträdde kursgårdsalternativet i sitt remissyttrande under förutsättning att någon institution kunde knytas till Näås som kunde garantera en permanent fast beläggning och som var beredd att ekonomiskt svara för verksamheten.

I betänkandet (SOU 1970: 66) Högskolor för konstnärlig utbildning lade konstnärsutbildningssakkunniga fram förslag om formhögskolor. Med anledning av förslaget lät länsstyrelsen i Älvsborgs län utreda förutsättningarna för lokalisering av en formhögskola till länet. Länsstyrelsen anslöt sig till utredningsmannens förslag om en till Nääs lokaliserad formhögskola.

Utredningen angående den statliga personalutbildningens fortsatta inriktning och organisation

För närvarande arbetar en utredning som har att pröva den statliga personalutbildningens fortsatta inriktning och organisation m. m. I ett första delbetänkande (SOU 1976: 61) Statlig personalutbildning, ett principförslag, har utredningen bl. a. uppmärksammat frågan om förvaltningen och nyttjandet av statliga kursgårdar och undervisningslokaler. Utredningen konstaterar att det — utöver den av statens personalutbildningsnämnd förvaltade statliga kursgården Sjudarhöjden i Sigtuna — finns ytterligare ett betydande antal kursgårdar som ägs av staten och som utnyttjas för personalutbildning. I många fall är dock nyttjandegraden låg i vad gäller den förvaltande myndighetens egen kurs- och konferensverksamhet och i vissa fall hyrs kursgårdarna ut till andra statliga myndigheter eller närstående offentliga organ.

Utredningen anser nuvarande förhållanden med splittrat huvudmannaskap, låg nyttjandegrad av internat och kurslokaler, skilda debiteringsnormer samt ett för många myndigheter tidsödande sökande efter lämpliga utbildningslokaler vara otillfredsställande.

Utredningen föreslår att en fortsatt utredning kommer till stånd om de av staten ägda kursgårdarnas framtida förvaltning och användning. I detta arbete bör bl. a. kursgårdarnas kostnader, nyttjandegrad och debiteringsnormer ytterligare belysas.

Remissyttranden

I ärendet har utskottet inhämtat yttranden från riksantikvarieämbetet, statens kulturråd, skolöverstyrelsen, statens personalutbildningsnämnd och styrelsen för August Abrahamsons stiftelse, vilka samtliga tillstyrker den av motionärerna föreslagna utredningen, samt från universitets- och högskoleämbetet.

Styrelsen för August Abrahamsons stiftelse redovisar olika kontakter som tagits för att finna lämplig verksamhet att förlägga till Nääs. Då styrelseinsatserna inte givit något resultat ansluter sig styrelsen till förslaget om en utredning.

Riksantikvarieämbetet framhåller att det från kulturminnesvårdens synpunkter är i hög grad angeläget att så mycket som möjligt av bebyggelsen på Nääs bevaras, upprustas och ges en lämplig funktion. Ämbetet, som bifogat yttrande från läns museet i Vänersborg, anför vidare följande.

I läns museets yttrande pekas på några av de omständigheter som gör ett bevarande icke minst av Nääs slott till ett komplicerat och delvis kostsamt företag. Bevarandet och istandsättandet av övriga byggnader av kulturhistoriskt värde inom anläggningen kan icke heller ske utan betydande ekonomiska insatser, som torde vara svåra att motivera med mindre än att anläggningen kan ges lämplig funktion, funktioner som bör anpassas till de olika byggnadskategorierna.

Att slottet och vissa till detta hörande byggnader i första hand bör ges en museal användning synes ämbetet självklart. Genom bidrag av s. k. lotterimedel och med stöd från AMS har vissa istandsättningsarbeten på och i slottet kunnat genomföras. Som framgår av läns museets yttrande krävs dock betydligt större insatser, om slottet och dess samlingar skall kunna bevaras åt framtiden och på ett meningsfullt sätt göras tillgängligt för allmänheten. För övriga byggnader inom området kan flera alternativ till användning tänkas — några av de alternativ som tidigare diskuterats redovisas i motionen.

Statens kulturråd påpekar att Nääs slott även i framtiden bör visas för allmänheten och att i utredningsuppdraget bör ingå att lägga fram förslag om hur visningsverksamheten skall vara ordnad. Det fordras enligt rådets mening också en plan för underhållet av slottet.

Statens personalutbildningsnämnd (PUN) anser att i utredningsarbetet särskilt bör uppmärksammas att ett eventuellt inrättande av en modern kursgård på Nääs för personalutbildning förutsätter ny bebyggelse på egendomen.

Nääs bör, framhåller *skolöverstyrelsen*, med sina natursköna omgivningar, sina pedagogiska och kulturhistoriska traditioner och sitt ur kommunikationssynpunkt — även räknat från Stockholm — relativt gynnsamma läge ha förutsättningar att bli en tilltalande miljö för en reguljär kurs-, konferens- eller utbildningsverksamhet. En utredning om hur anläggningen bäst skall kunna utnyttjas och komma till sin rätt synes vara befogad.

För de områden *universitets- och högskoleämbetet* har att bevaka föreligger inga önskemål om utredning angående den framtida användningen av Nääs.

Utskottet

I motionen 1976/77: 369 yrkas att riksdagen skall begära en utredning angående den framtida användningen av den staten tillhöriga egendomen Nääs i Älvsborgs län.

Läroanstalten Nääs var från början en privat institution, vid vilken utbildning i slöjd startade år 1874 på initiativ av grosshandlaren August Abrahamson. I sitt testamente förordnade Abrahamson att egendomen Nääs och vissa andra av hans tillgångar skulle utgöra en stiftelse, August Abrahamsons stiftelse. Genom testamentet donerades stiftelsen till staten. Genom beslut år 1899 förordnade Kungl. Maj:t att stiftelsen med dess tillgångar skulle mottagas av staten på i donationsurkunden angivna villkor.

Vad först beträffar slottsbyggnaden skall denna enligt donators testamente bibehållas i oförändrat skick. Slottet är genom sina samlingar ett unikt museum över det senare 1800-talets smakideal. Det visas för allmänheten, och en fråga som ställts är om förvaltningen av och ansvaret för detta museum bör ligga kvar hos stiftelsen. Vad därefter gäller läroanstaltens byggnader, som tillkommit vid olika tidpunkter, kan konstateras att "Seminariet", matsalsbyggnaden "Vänhem" och byggnaden "Lekhuset" är stora inte vinterbonade träbyggnader.

På grundval av förslag i propositionen 1959: 92 angående utbildning av lärare i manlig slöjd (SU 1959: 116, rskr 1959: 268) beslöt riksdagen att ett slöjdlärarseminarium skulle inrättas i Linköping höstterminen 1960. Departementschefen anförde bl. a. att vissa övergångsvis anordnade kurser för icke behöriga timlärare i manlig slöjd borde förekomma på Nääs under somrarna 1960—1962 samt yttrade i samband därmed: "Under denna period torde på Nääs plats kunna beredas för fortbildning av omkring 130 timlärare. Man torde vidare böra räkna med att utbildningsverksamheten i övrigt på Nääs — med bland annat kurser i träslöjd för folkskollärare — under dessa år fortsätter i stort sett som hittills. Verksamheten bör dock hållas inom sådana gränser, att det i riksstaten under rubriken Bidrag till August Abrahamsons stiftelse för slöjdläraryt utbildning upptagna anslaget, som nu uppgår till 110 000 kronor, kan hållas i stort sett oförändrat. Jag förutsätter, att vid den angivna periodens slut det åt slöjdlärarytredningen lämnade uppdraget att avge förslag om den framtida användningen av Nääs är slutfört och att slutlig ställning då bör ha tagits till denna fråga. Jag vill med tanke på detta ännu kvarstående utredningsuppdrag anföra följande synpunkter. Sedan ett slöjdlärarseminarium kommit till stånd, torde inte finnas anledning att enbart för olika former av fortbildning i slöjd bibehålla utbildningsverksamheten på Nääs, särskilt inte om detta skulle påfordra årliga bidrag eller investeringsinsatser från statens sida. Över huvud taget bör vid övervägandena om egendomens och verksamhetens framtid inte ifrågasättas nya statliga utgiftsändamål enbart i syfte att under alla förhållanden finna någon användning för den nuvarande anläggningen. Då det, med hänsyn till byggnadernas bristfälliga skick på Nääs, torde föreligga mycket små utsikter att finna en realiserbar utväg för egendomens framtida användning, som ligger i linje med donators ur-

sprungliga intentioner, torde det bli nödvändigt att överväga radikala åtgärder i denna fråga.”

Vid riksdagsbehandlingen väcktes motioner (I: 418 och II: 515) av innebörd att riksdagen i avbidan på det aviserade förslaget om användningen av Nääs måtte avslå propositionen. Statsutskottet avstyrkte motionerna men underströk önskvärdheten av att riksdagen så snart som möjligt måtte beredas tillfälle att ta ställning till ett med vederbörlig hänsyn till donators ursprungliga vilja avpassat förslag om Nääs framtida användning.

Riksdagen följde statsutskottets förslag.

Sedermera avlämnade slöjdlärarytredningen sitt betänkande (SOU 1961: 43) Användningen av August Abrahamsons stiftelse å Nääs. Slöjdlärarytredningen diskuterar i detta olika alternativ och stannar för att föreslå alternativet kursgård. Därefter har vissa andra utredningar genomförts, dock utan att frågan om användningen fått sin lösning.

Med hänsyn till bl. a. villkoren för donationen är det inte tillfredsställande att frågan om dispositionen av stiftelsen fortfarande är obesvarad. Utskottet är därför, liksom remissinstanserna, ense med motionärerna om att en förutsättningslös utredning bör göras angående den framtida användningen av August Abrahamsons stiftelse på Nääs. I vilken form denna utredning bör bedrivas ankommer det på regeringen att bestämma. Utskottet tillstyrker alltså motionen 1976/77: 369 och hemställer

att riksdagen med bifall till motionen 1976/77: 369 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört beträffande utredning om den framtida användningen av August Abrahamsons stiftelse på Nääs.

Stockholm den 29 november 1977

På utbildningsutskottets vägnar

STIG ALEMYR

Närvarande vid ärendets slutbehandling: Stig Alemyr (s), Ove Nordstrandh (m), Hans Jönsson (s), Linnea Hörlén (fp), Lars Gustafsson (s), Gösta Karlsson (c), Lena Hjelm-Wallén (s), Roland Sundgren (s), Christina Rogestam (c), Helge Hagberg (s), Lennart Bengtsson (c), Hans Nyhage (m), Karin Andersson (c), Margit Sandéhn (s) och Olle Grahn (fp).